Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 21 ФЕВРАЛЬ, 1989 ШУ. ★ № 22 (7680). ★ Мах 3 кеп.

Хоржамашта накъадолхаш

Активистий собрани

Хоржамаш хургдолча лоархIамеча денга кийчлуш ба вай мехкара къахьегамхой. Болх беш я дукха агитцентраш, кандидаташта юкъе болабеннаб хоржамашта хьалхара къовсам. Харжархоща вIашагI а бетталуш шоай программаш а платформаш а ювцар, шоашта тIехьа кхаж тасса агитаци ю. Цу гIулакха вай Грозне енай СССР профессиональни союзашкара депутаталла кандидат йола Кулакова Рауза Гафуровна. Укх деношка Нохч-ГIалгIай профсоюзни активаца вIашагIкхетар хилар цун.

Собране дакъа лоацаш бар облсовпрофа председатель Г. Г. Олейников, отраслий профсоюзни обкомий председателаш, кхыбола профсоюзни кулгалхой а активисташ а.

Собрани хьаеллаш Г. Г. Олейникова бийцар республикерча профсоюзаша СССР халкъа депутаталла кандидатураш оттаеш баь болх, 1989 шера 18—19 январе хиннача ВЦСПС йиъылагIча Пленума решенеш, хоржамашта хьалхара профсоюзий платформа. СССР халкъа депутаталла профсоюзий викалаш харжар эггара хьалха хулаш долга белгал а даькха, Ульяновски областерча бувзама болхлой профсоюза обкома председатель Кулакова Рауза Гафуровна кандидаташта юкъе я, аьлар цо.

Цу кандидата доверенни саг я Нохч-ГIалгIай АССР бувзама болхлой профсоюза обкома председатель Ж. Х. Туллаева. Ший кандидата оамалаш а цун вахара никъ а бийцар цо:

— 1957 шера Ульяновске АТС техникалла балха эттача хана денз йолаелар Рауза Гафуровнай къахьегама биографи. 1967 шера балха тIера ца йоалаш Куйбышевски бувзама электротехнически институт яьккхай цо. Техник йолаш а цеха начальник йолаш а 24 шера городерча телефонни станце болх баьб Кулаковас.

1981 шера август бетта областерча бувзама болхлой профсоюза обкома секретаралла хержар из, хIаьта 1982 шера сентябрь бетта цу обкома председателалла хержар. Цу хана денз ший бехктокхаме гIулакхаш дика леладеш я Рауза Гафуровна.

Бувзам дегIаахара а дикагIа хилийтара а цо даьхача толамех «Бувзама мастер» яха еза цIи еннай цунна.

Хьинар долаш саг я Рауза Гафуровна. Ше дика организатор хиларах профсоюзни гIулакхашта юкъе эггара лоархIамегIа дараш къоаста а деш, уж дизза чакхдаха вIаштIехьдоал цун. Шийна тIаевнача сага новкъостал де массе хана кийча я профсоюза обкома председатель.

Укхаза вIашагIкхийттача Нохч-ГIалгIайчен профсоюзни активисташка Кулакова Рауза Гафуровнай кандидатура СССР халкъа депутаталла могае, аьнна тIахьийхар Ж. Х. Туллаевас ший къамаьл чакхдоаккхаш.

Цул тIехьагIа къамаьл де дош деннача кандидата ший позици а хоржамашта хьалхара платформа а йийцар:

— Са платформа, — аьлар цо, — ВЦСПС йиъ-лагIча пленуме оттаяь мехкарча профессиональни союзий платформа я. ХIаьта, из шоана массанена йовзаш а я.

Теркам-тIаоза безаш дукха проблемаш я профсоюзни болхлой: кIезига да алапи, кхоачамхилал квартираш яц. Из хьал тоадара сай мел бола низ тIабохийтаргба аз, се депутаталла хорже.

Профсоюзаша шоай гIулакхаш перестройкас дIадеххача тайпара дIахьоргдолаш дукха болх бе беза. Тахарча дийнахьа керттера да цар бокъонаш чIоагI а еш, партийни а советски а органашцара цар бувзамаш белгал а доахаш, Закон тIаэцар.

Дукха декхараш латт профсоюзашта хьалхашка. Царех цаI да къахьегама коллективаш хьакимий тIатеIарагIа лораяр. ХIанзарчоа, кхыметтел социалистически предприятех оттадаьча Законо дIадехар а теркал дац цхьаболча администратораша.

Маьхий реформана се духьала йолга шуга дIахайта лов сона. Вай мехка бахача наьха кхоалагIа дакъа дукха хIама ца эшшаш къе да. Цкъа из хьал тоа ца дича маьхаш хувца йиш яц. Хувцача хана а деррига халкъа референдум е еза.

Къахьегамхой пенсеща Iалашбар а тоаде деза. эггара кIезигагIа 100 сом теларгдолаш. Пенси хьежадеча хана къахьегама стаж лархIа еза.

Промышленноста цхьадолча доакъошка къалнаха бу болх маIачанаха бергболаш соцадича бакъахьа хет сона.

Бокха теркам эшаш я экологически проблема. Шун городе из хьал геттара во долга хов сона. Хетаргахьа, гонахьара Iалам бIехду предприятеш дIакъувла еза цар шоай очистни сооруженеш вIаштIехьъяххалца.

Вай замаю дIадеххача тайпара демократех йизза йолаш чакхъяьлар профсоюзни актива собрани. Шоашта къувлар духхьала дIадувцар ораторашa. «Красный молот» завода профкома председателa заместителa Н. В. Гончарова аьлар:

— Вай Iаьдала лахкерча органе 100 профсоюзий викал чувоагIаргва. Хьалха вIалла хиннадац цу тайпара хIама. Вай мехка деш долча хувцамашта юкъе профсоюзаша дакъа лацара боарам айлуш хилар да из.

Кандидата доверенни сагага ладийгIача гуш да Рауза Гафуровна общественни болх лелабе хов, хьинаре саг йолга. Цун программа профсоюзни платформаца ювзаенна я, цудухьа раьза хилча бакъахьа да вай цу кандидатурана. Нагахьа санна из депутаталла хорже, къахьегамхой бокъонаш лораеш цIенхаштта къовсам лоаттабар дех аз цунгара.

Собране къамаьл даьча активисташа шоай халонаш а проблемаш а ювцар кандидатага. Рауза Гафуровна депутаталла хоржаргхилар шоай шеко йоацандаь наказаш а тийлар цунна.

Рауза Гафуровнай кандидатура депутаталла могае, аьнна дехаргдолаш соцам аьнна ВЦСПС пхелагIча пленбир Нохч-ГIалгIайчен профсоюзни активо.

М. АЛАДИНОВ.

Вай республике чакхдаьлар сталински репрессей Iазап эзараш дагалувцара денош

Диццлургдоацар

Дукха къайленаш гучайоах вай мехка еш йолча перестройкас. Хьалха дика ховш ца хиннар а хайча дувца бокъо ца хиннар а хIанз дувцашн тохкаш да вай. Сталина Iазапах мел байна нах лархIа, цар сий де бокъо а еннай хIанз. ДIадахача кIирагIа цу хьакъехьа массехк траурни митинг хиннай республике. Царех цаI я Ленина цIерагIча культура Двореце хинна Заводской района общественноста собрани. Доклад яьча парте райкома секретара Закаев Рамзана Газимагомедовича аьлар:

— Вай хIанзарча проблемашта юкъе керттерчарех цаI я исторически бакъдар тахкар. Дега из хала дале а, бакъдар ха деза. Халкъа хьалхашка латта лоархIаме декхараш кхоачашде нах вIашагIтох цо.

Ховш да сталински Iазапо эггара кIезигагIа вале а 40 миллион саг хIалакваьлга. 1941—1945 шерашка мехках даьккха массехк къам шийлача СибарегIа а Казахстане а Iодахийта хилар. Царна юкъе бар 3 млн. гIалгIай, нохчий, къаршой, балкхарой, крымски татараш, гIалмакхой, 2 млн. немций.

Цигара цIа ца баьхкача а боабаьча а наха сий де, уж дагалаца, аьнна вIашагIкхийттад вай тахан, — аьлар цо къамаьл даь воалаш.

Собране дакъа лоацаш бар къахьегама а тIема а ветеранаш, дешархой, тайп-тайпара профессеш йола нах. Шоашта бIаргадайнар а шоаш лайнар а дувцар цар. Парте а къахьегама а ветерана Кобцев Андрей Федоровича дийцар:

—1938шера денза парткома секретарь вар со. Райкоме тIавийха шоай «халкъа моастагIий» спискаш кийчъе аьлар сога секретара. Цецваьлар со, «халкъа моастагIа» ва ала йиш йолаш саг вацар тха организаце. Цудухьа, иштта ваIад йир оаха парткома вIашагI а теха. Аз из райкоме дIадийцача, «хьо хье-м вац-те моастагIа», аьлар сога. Мел къиза ха хиннаяле а, принципиальни нах цу хана а бар, горкома секретара кIалхарваьккхар со.

Санитарни просвещене ЦIен керттерча лоро Сулаев Магомед Абдуллаевича а дукха дар дувца:

— 1937 шера со Баку дешаш волча хана лоалахой лийцар са. Сона юкхе вахар орден енна вола цхьа саг. Цунга хаттар дир аз, нах хIана лувц, аьнна. «Бехк боацаш саг лоацаргвац, — аьлар цо, — гой хьона со мича лоац». Цхьа кIира далалехьа НКВД дIавигар из а.

Вай Казахстане долча хана аз дарба деш вар хьалха НКВД полковник хинна Алиев. Цунга иззал нах хIана лувцар оаш, аьнна хьаттача цо дийцар сога: «Се цу балха воллаше, сайца чухьадувхаду цIена барзкъаши сухраши йоацаш аравалацар со цIагIара. ХIара миноте моллагIа лаца мегаш ха яр из. Воккха хьаким вера цкъа вайцига. Тхона Москве дIагIаше хов шо долча 40 эзар бандит волга, аьлар цо. Шо цу гIулакхага ца хьоже, хьал а даьхка царга а шуга а тхоаш хьожаргда тхо. Мичча тайпара 40 эзар саг лаца, яхалга дар из». ДIахо Мамакаев Мухьмада шийга дийцачох а къамаьл дир М. А. Сулаева:

— Ховш да вай культура репрессеша даь зе. Х. Ошаев, кхыбола культура болхлой С. Бадуев, Д. Мальсагов, лийцар республике, царех цхьачарна топаш а техар. Следователаш етташ а бокъонца пыткаш еш а фуннагIа ала бе доацача доахар тхо, дувцар сона Мамакаев Мухьмада.

Дукха бар къамаьл деш нах. ТIема ветерана, отставке полковник волча С. Г. Гаврикова белгалдаьккхар, вайнаха Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа лаьца дакъа, Брестски крепосте 200 саг нохчий а гIалгIай а моастагIчох латаш хиннарга а.

— ГIайгIане а гIоза а ди да таханара дар, — аьлар Социалистически Къахьегама Турпала Ш. Хаджиева,— ГIайгIане да из мел хиннар вайна дагадехандаь. ГIоза да мел хиннар дагадоха вай йиш йоландаь, байнача наьха сий де вай бокъо йоландаь. ТIаласьтта Iазап диццлургдац вайна. ХIаьта, ала деза, шийна могар Сталина дича а къамашта юкъера доттагIал доханзар.

Къамаьл даьча наха юкъе вар журналист Б. Чахкиев. Сталински репрессех байнача наха чурт оттаде предложени елар цо.

— Из чурт, хьалха Сталина пIи йолаш хиннача Заводской районе моцагIа Сталина памятник лаьттача моттиге оттадича, бакъахьа дар, — аьлар журналиста.

Вай историех лаьца дукха а белгталара хIамаш дийцар цо. ТIем тIа цIи хеза хиннача летчиках Ахриевах а моастагIаша хьалъеллача лорах Тутаева Аьсетах а.

— Вай Iилманхочо Мальсагов Дошалкъас, — аьлар Б. Чахкиева, — репрессей хана лаьца. наIараштa юкъе дехкаш ший пIелгаш доходича а кхы тайла пыткаш йича а цхьан сага цIи яьккханзар, цхьабакъда халонаш ла ца моган бехке боацача наха аьки ихараш а бар.

— Вай Iодохийташ дагадагIац сона, — аьлар «Грознефтехим» генеральни директора С. Н. Хаджиева. — Сона дагабоагIа баьцаш а юаш бийста байна нах. ХIана дера-хьогI Сталина уж Iаьржа гIулакхаш? Сона хетачох, наха массе хана кхерам тIалоаттабе лаьрхIа хиннад цо. Цкъа дворянаш боабича, тIаккха ахарой хIалакбича, цул тIехьагIа дикагIа бола коммунисташ а военачальникаш а боабича, къамаш дохаде волавелар из. Са шеко яц, «мехка да» дийна виса валаре, кхыдола къамаш а цо дохадаь хургхиларах.

Сталино мел даь зуламаш хIанз а Iаткъаш да вайна. Цо белла кхерам хIанз а ба вай дег чу. Из лаьй оамал я. ФуннагIа даь дIаяккха еза из оамал. Вай кортамукъале ца хуле перестройкас дIадеххача тайпара дизза кхоачашдулургдац обществана ший декхараш.

ВIалла а хиннаяц вай республике дIадахача кIира хинпараш санна собранеш. Цар къаьгга хьагойт вай мехка демократизаци дегIайоагIаш латтилга.

Ч. МАНОЛИС.

Халкъий вошало гIо дир

...ЛаьгIо музыка ек Пролетбата цIерагIча ДК зале, гаьннарча 30—40 шерий сталинско - берневски гIозаро дерригача советски халкъа Iазап тIалоаттадарах дувцаш КПСС Старопромысловски райкома хьалхарча секретара Л. Л. Недельковас къамаьл деш. Гулбенначa мехкдаьттахой, бурувдеттарий, промышленни а юртбоахама а предприятей, организацей викалий дегаш тохадолийташ да цо дувцаш дола цу ханара хьал. Дукхабарий бIаргашка хий латт репрессей хана лийчача наьха цIераш цо йоахача хана.

Террор, геноцид, тийша болх, — из дар цу бирсача, бIехача гIозаро халкъа тIадена. Цо мехка оттаьча режимо, бокъонца йолча жоагIатено къахетам бицар цхьаннех а — цIи хеза революционер, гIорваьна фронтовик, Iилманхо, йоазонхо, цIи хеза новатор, академик, гIорваьнна военачальник из вар, аьнна ца хьожаш.

— Старопромысловски районе дукхача шерашка бахаш болча къоаношта цIакха диццлургдоацаш дагалатаргда 1937 шу, — яхаш дувц мехкдаьттахочо, къахьегама ветерана Александрова Валентина Ивановнас. ДIадоладелар керда хIама — нах лувцилга. Цу хана дипломни болх йистебоаккхаш йолча сона эшар консультант, хIана аьлча, хала яр са тема — МагIалбикера Грозне мехкдаьтта хьакхахьийтара компрессорни станци хьалъяр. Со хьожайир цу хана «Малгобекнефта» керттера геолог хинна Стулов волче. Цига со дIакхаьчача вож воацаш вар! Лаьцав из аьлар сога, «халкъа моастагIа» хиннав из. Цул тIехьагIа кхаьннена-виъннена тIахьожайир со керттерча инженера Оркина. Цхьабакъда. со дIатIа мел яхар е цу дийнахьа е шоллагIча дийнахьа лувцаш дIакхувлар. Уж беррингаш а бехке бора, «халкъа моастагIий» ба, яхаш царна ярлыкаш а луш. хIаьта уж-м ма барий шоай гIулакх тIехдика довзаш хинна специалисташ, цхьабараш революци хилале а тIехь парте мутIарашка а болаш.

ХIаьта нохчий, гIалгIай, кхыча къамий викалаш... Царна тIаоттадаьча Iазапах дувца-м мотт а дIакарчац са.

ТIом хьалехьа КПСС областной комитета административни органий отдела кулгалдеш хиннав Хаутиев Албаста Джабраил. Дог а лазаш, дувц цо цу ханара исторически бакъдар харцдаьха хиларах. 1924 шера статистиках юрта боахаме бертиргаш а хиннабац 5—6 процент мара кулакаш, хIаьта царех дIа а теха, «халкъа моастагIий» а баь СибарегIа бахьийтараш-м бIаьш эзараш дезалаш ма хиннабий. Мичай хIаьта нийсхо?

Шийна гоама волча сагах доацар дувцаш НКВД каьхат язде дезаш мара хиннадац, хIаьта цун «хьайро» сихха оаташ, хIалаквеш хиннав бехк - гунахьа доацар, цу даькъе Iалаьмате Советий Iаьдал бахьан лира къовсам лоаттабаь бола цIи хеза дукха революционераш а болаш.

Вайнаха селлара дукха бандитизм лелаяьй, яхаш къамаьлаш арадахара маIан сенах латт хац сона, аьнна белгалдаьккхар парте а къахьегама ветерана Д. Хаутиева. Цу хана ерриге а 14—15 банда мара хиннаяц Нохч-ГIалгIайчен территоре тIа, шоашта 410 саг чу а воалаш. Уж бандаш тIом болабеннача хьалхарча шин шера йохаьяр, наха шоаш. хьинаре дакъа а лоацаш. Цудухьа, харц да из бахьан долаш, гIалгIайн нохчийн арабальхаб, яхаш дувца хабараш.

Казахстане цхьаккха кийчо яьцар укхазара дIабига нах тIаэцара. Цудухьа, шелалон моцалон кIалбита нах мозий санна леш латтар. Сона дика дагадоагIа цхьа хIама: Казахстане сона нийсвелар КПСС Нохч - ГIалгIай обкома секретара нанас ваь воша В. И. Быков. Цкъа ше волча дIа чу а вийха, кора дIатIавигар цо со. Арахьа, лай тIа дерзан латтар 40 саг хиллал зIамига вайнаьха бераш. «ДIахьажал ара, гой хьона из нийрча сурт, хьай халкъа воI. хье вале дIа а гIой мел эшар де са цIерагIа», — аьлар цо. Е кхы цхьаьккха хIама. Вайна массанена вовзаш ва цIи хеза революционер Албогачиев ТIоха Юсап. Цкъа цун етт тIехбаьннаб шин юрта доазув декъаш додача хи тIа тиллача тIаьх. Из хьабоалабе, аьнна ваха Ю. Албогачиев дIалаьцав комендантo, чуволла ха техай. Цул тIехьагIа Юсапа Москве дахьийтад шийх, ший вахарах а гIулакхех а дувца письмо. Цигара хьаденача каьхата тIа аьнна хиннад: «Шо халкъа моастагIий» доландаь арадаьха нах, спецпереселенцаш да, цхьанна тайпара сага бокъонаш йоацаш а да».

— ТIом чакхбаллалца тIем тIа а хинна цIавеча хайнад сона сай дезал, беррига вайнах санна, СибарегIа бахьийталга, — аьлар тIемен къахьегамен ветерана И. Д. Джабраилова. — Ялх бутт баьккхар аз сай гаргарча нахах хиннар фуд ца ховш. цар лер кора ца йоагIаш. ТIаккха Москве каьхат яздича, сога дайта жоп иштта дар: «цхьан кхакха тIара даьнна мезий да шо дерригаш а, волле Алма-Ате дIагIо, цига короргба хьона хьайбараш... нагахьа санна уж хIанз а дийна бале».

Къамаьла маIан дIахо кIоаргдеш къамаьл дир из санна тIом чакхбаллалца фронте хиннача, хIанз тIема ветераний районни совета председатела З. И. Ахматханова.

Цо йийшар цхьан хана фронте арахецаш хинна листовка. Цу тIа дувцар вай мехкахочо десантника Мусаев СаIадала гойтача деналах, из бахьан долаш 1944 шера 16-ча мае... цунна Советски Союза Турпал яха сийлен цIи енна хиларах. Иштта са ца кходеш тIем тIа ший къона вахар дIаденнад цо, хIаьта тахан а тIехь коравеш вац цун пхьаь цаI гаргара саг... СибарегIа фу хьадад цар. ХIаранена дIаяйзача бакъахьа я из трагеди, кхы цIаькхазза из хургйоацаш, аьнна белгалдаьккхар ветерана.

Таханарча къамий вошалах, интернациональни бувзамех дувцаш къамаьлаш дир № 37 йолча юкъерча школа хьехархочо Н. В. Талеевас,

Р. АУШЕВ.

Байнараш дагалоацаш

ДIадахача шоатта дийнахьа Грознерча пионерий Двореце хилар сталински репрессеш йолча хана боабьараш дагалоацаш митинг-собрани.

Цу хана наха лайна бала а Iазап а дагалоацаш кийчъянь яр зал а сцена а.

Мукъа гIанд доацаш, тIанк аьнна хьалийзаяр из помещени. Ленински района къахьегамхой, тайп-тайпарча сферей викалаш, кагирхой бар цига.

Митинг хьаеллаш, къамаьл дир халкъа депутатий Ленински района исполкома председателa Р. Таштамирова. Цо гулбеннараштa дийцар репрессей шерашка советски халкъо теххача Iазапах а тахан вайна хьалхашка латтача декхарех а.

«Перестройка хила йиш яц, дIадахар ма дарра дагалоацаш, долча тайпара дийндаь дIаоттадеш ца хилча», — аьлар митинге ше къамаьл деш, тIема а къахьегама а ветерана, эггара лирагIча тIем тIа лаьттача нохчийн гIалгIайн бIухоех цхьанне Тасуев Султана.

Митинге къамаьл дир цIи хезача гIалгIай йоазонхочо Чахкиев СаIида а. Цо аьлар: «Шовзткъен пхиъ шера сатийсад вай ма дарра бакъдар дIаала йиш хиларга. ХIаьта тахан вайга кхаьчад из ираз. Амма, бакъдар гоал дувлаш, ца боагIача бехк тIабехкаш хила йиш яц».

С. Чахкиева зале дийшар ткъо шу хьалха яздаьча, хIанз мара арадаккха бокъо ца еннача «Дошо бIоагIий» яхача ший романа тIара дакъа.

Нохчийн гIалгIайн мехкагIа бахара а сталински репрессей а Iазап шоай дезале лайна йолча, къахьегама ветерана, Машар лорабара комитета председатела заместитела Р. Саламовас аьлар: «Адамах мел йоахка дика оамалаш хIалакье,аьнна тIехьабаьнна хиннача цу къизача хана а деналах, къахетамах, эзделах ца дохаш хьадаьхкад вай. ХIаьта хIанз де дезар кхоанарча ден тешаме лард йоллилга да».

Тайп - тайпарча къамех наха къамаьлаш дир митинге, амма массане а дагардар, дийцар цаI дар — деррига советски халкъ из санна дола Iаьржа къемат кхы ца хилийтара оарцагIдала а, моакхаз санна чIоагIа барттайна а латта дезилга.

Х. ГИРЕЕВА.

Нн. А.-Х. Х. Аушевнен В. Г. Кантариянен Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Дукхача шерашка беркате болх барахи общественни вахаре хьинаре дакъалацарахи Нохч - ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла:

Аушев Хьусена Iаддал-Хьамида — Грозненски горисполкома председатела заместитела.

Кантария Виктория Георгиевна — Грозненски медицински училища фельдшерски отделене заведующена.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

гор. Грозный,
1989 ш., 20 февраль.

КПСС обкома комиссешка

ДIадахача пIаьраска дийнахьа КПСС обкома шоллагIча секретара Д. Г. Завгаева кулгал а деш, укхаза хилар аграрни политика дешай хьакъехьарча комиссе заседани.

Комиссе балха тIа керттерча лостама кIийле доал дара гIулакха еча перестройкана организационно - политически Iалашо яр, аграрно - промышленни комплекс боахам лелабара керда формаш юкъехувлар, кхачан проблема сихагIа къоастаяра еш йола партийни воздействи чIоагIъяр йолгах коггIортолга а еш, ах шера бе безача шоай балха план чIоагIйир комиссе членаша. Укх гаргарча хана кийч а даь, хьажа лерхIаш да республике коа тIара оалхазараш кхедарца, лаьтта леладеча интенсивни технологеш юкъейоалаярца дувзаденнача а иштта цхьадолча кхыча а дешашка.

Укх тIеххьарча хана агропрома доал дара аппарат холуш кIезигъярца дувзаденна а долаш, комиссе тахка лаьрхIад мукъаяьначa помещенеех пайда мишта ийбу, бахача наьха социальни хьашташ кхоачашдара уж царна дIаяла мегаргья е яц.

Заседане къамаьлаш дир «Чеченингушводмелиораци я» яхача объединене начальника М. Ш. Баматгиреева, № 7 йолча спецтреста Грозненски монтажни управлене слесарий бригадира Д. Я. Бабоченкос, НГIАССР агропрома председателa заместителa М. А. Арбиева, кхычар.

* * *

Правови балха хьакъехьарча КПСС обкома комиссе аргIанарча заседане дийцар карарча шера хьалхарча ялх бетта лаьрхIа оттаьча планага хьежжа белгалъяьха мероприятеш кхоачашъяра дешаш.

Заседане председатела КПСС обкома секретара В. А. Алехина гулбеннарашка хоам бир социалистически законности правопорядоки лораярах дола дош а дувцаргдолаш, март бутт чакхбоаллаш республика партийни актива собрани е лаьрхIа хиларах. Промышленни, юртбоахама а гIишлон а организацешка, пачхахьалкхени финансовни органашка этта хьал цIенхаштта тахка, цу хьакъехьара шоай предложенеш парте обкоме хьачуяла декхарийла ба комиссе членаш.

Дувцача дешай хьакъехьа дагабоалаш а шо-шоашта хетачох дича бакъахьа дар белгалдоаккхаш а къамаьлаш дир НГIАССР юстице министра И. А. Албастова, республика прокурора А. И. Ростова, «Грознефтехим» НПО директора С. Н. Хаджиева, НГIАССР чурча гIулакхий министра П. П. Чернышова. КПСС Ленински райкома хьалхарча секретара Е. И. Пучкова, «Ленинан некъ» газета редактора Ю. А. Айдаева, кхычар. Цар массане а теркам тIаэзар социалистически законность хиларца дувзаденна кхоачамбоацараш цIенхаштта тахка дезаш а лоацнача юкъа цIендаь дIадаха дезаш а хилара.

Царна юкъе дар боккъонца хьалдаь даланза дола цIеношгонахьара среда лораяра даькъе телхаяь бокъонаш, дукха а приписнаш яь моттигаш. кхы дукха а дар. Цу ше мел долчо пачхахьалкхена докха зе ду, законаш телхаду. ТIаьIертта а цхьаккха къахетам боацаш а хила беза царца лоаттабеш бола къовсам, аьнна белгалдаьккхар заседане дакъа лаьцараша.

Иштта комиссе заседане хIара цун доакъошхочоа елар республика партийни актива собране дувцаргдолча деша хьакъехьа лерррагIа кийчо яра тIаерзаяь йола хаьдда поручене.

Алтае дика бах немций. Из да уж массаза а къахьегам безаш, цхьалхло йолаш, дIадоладаь моллагIа хIама чакхдаллалца дIахьош хилар.

Прутское яха юрт, Алтаера кхыйола дукхха юрташ а санна, цига баха баьхкача немцаша йилла я. Из чIоаггIа дегIайоалаеш хIама хилар цига дIадахача итт шера хьайбаш кхоаба комплекс йиллар. Дика алапи доагIа болхи квартирен укхаза луш хиларо тайп-тайпарча районашкара специалисташ тIаэзар. Прутское дукхача къамех бола нах баха юрт я. Бакъда балха тIа а вахаре а керттера ба цига массаза а бахаш хьабоагIа нах — немций. Царех латт керттера кадраш а. Царех дукха бараш керда йиллача объединене кулгалхой ба. ХIаьта из хIара шера 6 эзар тонн дулх а миллионаш сомаш пайда а луш йола предприяти я.

Цу пайда дукхагIдола дакъа социальни хьашташ кхоачашдарга дIадохийт. ХIара шера 60-нега кхоача дезалаш паргIата а дика а даьча цIеношка баха ховш.

Долла хIама нийсхонца да: къахьегарга хьежжа да вахара хьалаш а.

СУРТА ТIА: цхьа моллагIа йоаца а чам болаш а маькх ю Прутское. Из ю эрсий къаьнарча рецептагIа. ГIишлонхой бригадир Владимир Михель ялат хинна ца Iеш кхы а хIамаш йолаш ва: «Жигули» яха машин, коагIишлош йола дика даьцIа, цIагIа леладу хьайбаш. ХIаьта бетта юкъера доагIа алапи 300 сомал лох лац.

В. САДЧИКОВА сурт (ТАСС фотохроника).

Партийни вахар: балха стиль

Бераш — вай кхоане

Ший тайпара яр цу хьайиллa яьча партийни собране ден повестка. Цига духхьашха дувца оттадаьдар берашта кхетам балара даькъе дай-ноаной бехктокхамах дола дош. Духхьал таханарча цхьан денах уйла еш дац вай халкъ, вай общество, хургдолчох цIенхаштта уйла а еш, дIахьалхашкахьа аха еза из, уйла е еза хIама хьакхоллара, вахар эргадаккхара, демократизаци кIоаргъяра эстафета дIахояхьа езар малав, яхача деша.

Ше доклад еш А. Шерипова цIерагIча Грозненски мехкдьтта чакхдоахача завода парткома секретара П. Величкос белгал ма даккхара, хада йиш йоацаш ба саг дегIаваран пачхьалкхен хьал-таро алсамъяларан юкъера бувзам. ХIаьта, нагахьа санна, къахьегам безаш, патриотизм йолаш, гуманность а адамлен кхыйола дикагIйола оамалаш а шоаех йоахкаш бераш хьалкхеде вайна моге сагото е езаргьяц вай общества кхоаненах.

Производственни гIулакхаш, саготонаш, балаш къестабеча юкъа цхьа ший тайпара тIехьашкарча плане, моллагIча, кхоалагIча аргIан дус дезалера гIулакхаш къоастаделга. Цхьабакъда, цу гIулакхий хьал, факташа хьахьокхаш ма хиллара, сатедара гаьна да. Предприяте болх бечарна юкъе кIезига бац дезалашта юкъера хьал сатедеш доацаш бола нах. Цар цIагIа даим а гIараш, цатоамаш хул, кIезига моттигаш яц корта бохабу малараш мелар е психологически оамалаш вIашка ца яр, иштта кхы тайпа хIамаш нийсдалар бахьан долаш мар-сесаг вIаьши къасташ. Цу дерригнена бухсоццаш тешал деш хьадда масалаш доаладир партокома секретара. Шоайла ца товраш-м боккхийгIбараш ма бий, хIаьта юххера а из дерриге Iаткъаш, бала озаш дараш бераш да. Биззача боараме е вIалла дIа ца кхоачаш дус уж даьи наьнеи безам, йоакхо, кхетам лулга, хьоасталга.

Заводе йолаш я дезала проблемашка хьежа езаш йола тайп-тайпара организацеш. Царна юкъе я дезалан школанен гIо де декхарийла йола советаш, женсовет, ветераний совет, иштта кхыяраш. Цхьабакъда, царех хьабоалаш цхьаккха пайда бац.

Партийни комитета инициативагIа дукха ха йоацаш заводе чакхъяьккхар даьшта - ноаношта юкъе яь анкетировани. Из яр бахьан долаш дезалий гIулакхех, хьаштех, саготонех дола хьал миштад хьажа аьттув баьлар. Хьагучадаьлар предприяте 560 дезал хилар а царех 70 — не чу да е нана йоацаш хилар а. Заводчаний бераш деша дагIа ткъаьи итт школе, пхи профтехучилище, массехк техникумеи институтеи. Эггара тамашийна хIама да завода подшефни йолча шоллагIча СПТУ дешаш А. Шерипова цIерагIча ГНПЗ болхлой кхо дезалхо мара ца хилар.

Ювцаш йола собрани кийчъеча юкъа цхьайолча школашка, профтехучилищашка баха хилар парткома викалаш, хьагучадаьлар заводчаний берий кIезига доаца дакъа во дешаш хилар, уж харцахьа лелалга, царна юкъе ба кхелетарий гIулакхашта йолча районни инспекце учете латташ бараш а.

КIезига бац берашта кхетам балара ха тоъац, вахара хьалаш эсала да, яхаш леткъаш бола дайи ноанойи. Дувцилга а дац, цу даькъе цар деш дола лоткъамаш кхетаде йиш йолаш да, цхьабакъда иштта дале а цхьана а хIаманца хувца йиш яц дас-нанас локхаш бола бIарг, цар безам.

Ший къамаьл чакхдоалаш П. Величкос заводчанаш тIахьийхар дезала проблемашта дукхагIа теркам тIаахийтара, ПТУ-ра а школашцара а бувзамаши контакташи дегIаккхувлара. Законага диллача а моралагIа а шоай берашта лерттIа кхетам балара бехктокхаме ба дай-ноаной.

ХьалхагIа, массаза яхар санна, берашта кхетам балара болх эсала барах бехк тIабужар дашкара-ноаношкара шоашкара дIанккхача берригача кхыбараашта — школана, ПТУ-на, милицена. Цхьабакъда, практико хьа ма хьоккхара, берий дукхача харц гIулакхий, цкъаза доккхача зуламий а овлаш хьадолалу дезалашта юкъе латтача цатоамашкара, дай-ноаной йоакхон дефицитагара, аьлар СПТУ-2 директора А. Исаева. Бераш довш моттигаш а нийслуш, училище хиннача цхьайолча чрезвычайни проишествех тешал деш дола массехк масал доаладир цо. Анализо хьа ма хьоккхара, уж моттигаш нийсъеннай шоай берех даьша-ноаноша йоакхо ца яр, цар гIулакхаш бебашха ца хеташ хилар бахьан долаш.

Дукха, ахаш гаргга хIана бац, аьнна даьш-ноаной ахац училище чакхйоахача собранешка. Царна юкъе кIезига бац шоай беро училище мел дешача хана — бIаьрччача кхаь шера, — цкъаь цкъа цига гучабаьнна боацараш а. Шоай лоIаме дитад бераш (хIаранега хьежа мича варгва мастер), цудухьа атта хьаэц цар во оамал, харцахьа лел.

ВIалла а нийса доаца хIама да подшефни училище деррига а заводчаний кхо бер мара дешаш ца хилар. Мичахьара хургья тIаккха мехкдаьтта чакхдоахарий преемственность, къахьегама династеш?

Хала а хеташ дийцар училища директора училищанеи предприяте болхлоштеи юкъера контакташ, бувзамаш геттара эсала хилара. Кулгалхошкара дIанккхача наггахьа саг вац дешархой болча водаш, царца кхетама болх беш. Талмастта лоаттаду заводе практикантий йоакхо яра гIулакх а, дукхагIча даькъе шоай лоIаме бут уж укхаза, хIаьта цхьаккха дича а гIо дерг дац цу гIулакхо мехкдаьтта чакхдоахарий кадраш хьалкхеярца ювзаенна проблемаш къоастаяра.

Вай городе, заводе вIалла а хоалуш дац бераш лоархIалга, хьалкхувш йоагIача вай кхоаненах сагото елга, цун йоакхо елга, аьлар ше къамаьл деш № 7 йолча цеха сварщика В. Яковлева. Бакълув, аьнна, хет сона дезала кхетам балара, царга хьажара ха тоъац, яхаш леткъаш бараш. Цунца дувзаденна, ноаной, къаьстта мар а воацаш бераш кхедерий, балха ди лоацде деза, аьнна предложени йоалайир оратора. Бухсоццаш аьлча, цу гуманни гIулакхо лоархIаме пайду лургба ерригача вай обществана.

Деча къамаьла юкъмоттиге а оттадаь дувцаш долча деша маIан IалаьматIе доккха а кIоарга а да, аьнна хеташ я со, аьлар ше къамаьл деш завода ветерана, хIанз пенсе йолча коммуниста А. Долгополовас. Вахаро ше хьа ма хьоккхара, «хала дараш» а хиле дIаотт даьи наьнеи дега йIовхал, цар йоакхо йоацаш диса бераш.

Кхетам луча боккха лоархIам болаш да салоIа ха лерттIа вIаштIехьъяккхар. Нийса хургдар, нагахьа санна шоай бераш уллув а даьха кино, театре, цирке, музеяшка а ухаш, хоза мел долчун цхьана чам баккха заводчаний аьттув баларе. Сагото йойташ хIама да хIанзара бераш цхьаккха къахетам боацаш, хIамах дог ца лазаш, къиза оамалаш йоахкаш хьалкхувш хилар. Цудухьа цхьанна минута а теркама кIалара дувлийта йиш яц гуманизм, къахетам болаш бераш хьалкхедара дола дешаш.

ЯлхлагIча цеха приборигста Н. Еремина даь къамаьл лоацщен хьадда чулоацам болаши хилар. Администраци а общественни организацеш а тIахьийхар цо бераш долча завода болхлой дукхагIа йоакхо яра, бIаьрччача дезалаша салаIара лаьрхIа путевкаш дукхагIа царна телара.

Собрание дакъа лаца ена хиннача Заводской районни халкъа суда председателя Н. Борисовас коммунисташта дийцар даьшен ноаношен шоай бераш харц новкъа доахаш хиларах, цох дола масалаш а доаладеш. Моттигаш нийслу харц хIама из долга ховшше, шоай бераш зулама новкъа цар доахаш. Цхьабакъда, вокх оагIорахьара берашта чIоаггIа Iаткъаш да кхоачам хиллал дай - ноаной йоакхо ца хилар а. А. Шерипова цIерагIча ГНПЗ-е цIагIара морально - психологически хьал во дола дезалаш болаш ба. Уж хьагучабаха беза, аьлар цо, школаца, ПТУ-ца, правоохранительни органашца айхха бувзамаш а контакташ а лоаттаеш, хIана аьлча берашта кхетам луча гIулакха юстара латта, хIама бе-башха ца хеташ хила бокъо яц цхьанне а.

Къамаьлашка даьлча чIоагIа дукха деза вайна воай бераш, бокъонца бола нах а болаш уж хьалкхер лов вайна, аьлар Заводской района прокурора Г. Киселева, — цхьабакъда кхоачам болаш дац берий белгаларча цхьан даькъа йоакхо елга, хIана аьлча районе кIезига я берий площадкаш, городокаш, хоза тоаьяц берий бешамаши яслеши. Цхьайолча хана кулгалхоша кходу берашта, цар даьшта - ноаношта дIахьожаде дезаш дар. Цу тайпара «кхом белга» цхьанна хIаманца бакъде йиш йолаш дац.

Района прокуроро предложени йоалайир кастта тIаэцаргдолча коллективни договораш тIа дезалий дукхагIа а дикагIа а йоакхо яра, берашта леррагIа кхетам балара тIаерзаяь мероприятеш белгалъяьхача бакъахьа да, аьнна.

Бераша дакъа а лоацаш, дезалий салоIа сайренаш яр практике юкъедоаладелга могадир ялхлагIча цеха прибористкас М. Мызниковас.

ЧIоагIа сагото йойташ хIама да, — аьлар ше собране къамаьл деш, завода директора В. Денисова, « дукхача дай-ноаной вахар цар шоай берашта масал ца хилар. ХIанз а болаш ба вайна юкъе корта бохабеча маларца хьоашал леладераш, балха тIера боацараш, нахаца гIожа бараш. Вайга воашка дукхагIа хьажа деза вай, цIенхашттагIа хьадеха деза харцбаьннача даьшнара - ноаношкара, хIаьта, дувцилга а доацаш, цунца цхьана вIаштIехьдаха деза берашта даьша-ноаноша лерттIа кхетам эша хьалаш. ПТУ викалаша баькха бехк геттара нийса хилара мукIарал дир директора, иштта белгалдаьккхар подшефни училища а № 35 йолча школа а дукхагIа йоакхо а новкъостал а де дезилга. Тахан уйла е еза кхоана заводе болх бе хьайоагIаргйолча ноахалах.

Из керттера а лоархIаш, собране дакъа лоацаш хиннараша белгалдаьхар дIахо йодача хана берашта кхетам лулга тоадара, цар йоакхо ярах бола дай-ноаной бехктокхам цIенхаштта лакхбара тIадерзадаь дола хьадда гIулакхаш. ТIайийцача соцам тIа къаьстта белгалдаьккхар иштта партийни организаце балха тIа эггара керттерчарех из декхар лархIа дезилга.

З. АЮБОВ.

ЧIегаш доахкар...

СССР халкъа депутаталла кандидаташ шоай хоржамий округашка вIашагIбетталуш ба шоашта тIехьа кхаж тоссаргболча нахаца.

Цига цар ювцаш я шоаш чакхдаха лаьрхIача гIулакхий программаш. Из лоархIаме болх дIахьоча хана харжархошта эшаш я вIашагIбеттабалара моттигаш. Цу гIулакха лаьрхIа я предприятешка, организацешка, дешара заведенешка хьайнилла агитцентраш. Цига йовзаргъя наха шоай викалий биографеш, хоржамех дола закон, кхыдола хайча бакъахьа дола хIамаш.

Иштта, Назрановски районе хьайниллай 16 агитцентр. Кхаь агитцентре хила вIаштIехьдаьлар са. Вайна ховш ма хиллара, шоатта дийнахьеи кIирандийнахьеи болх беш хила еза агитцентраш. Цхьабакъда, укхазара гIулакхаш кхыча тайпара дар. Эггара хьалха хьожаргда вай Экажкъонгий-Юртарча № 1 йолча юкъерча школа здане чу йолча агитцентрага.

Школа коа дIачувоаллаше, гуш я школа наIараш тIа йоалла «Агитцентр» яха цIе вывеска. Школа шинна эташка чакхваьлча, агитцентр чуйола цIа корадинзар. Шек ваьлар со. Кхы сайна из корайоагIаргйоацилга хайча, цу школа хьехархочунга Экажев Даламбикага хьаттар аз, мичахьа я шун агитцентр, аьнна.

— ХIанзарчоа къоастадаь даьннадац из, — аьлар цо,— школе хилча е юртсовета здане чу хилча бакъахьа я агитцентр. Юртсовете-м ха мегар из, хьо дIачуоттаре.

Школана юххе я юртсовет а. Цхьабакъда, из дIакъайла яр.

ШоллагIча дийнахьа «Назрановский» яхача совхоза конторерча агитцентрага хьажа лаьрхIар аз. Контора наIараш тIа а йоаллар гаьннара бIаргагу вывеска.

«Укхаза-м хIаьта а...» аьнна хиттадар сона цкъарчоа, цхьабакъда, из уйла а сиха яйра. Контора наIарах а чIега боаллар. «Саг хургвацархьогI» аьнна, аз наIарах хIама техача ниI хьайиллар сона. Укхаза нах бар, амма, сона безараш бацар. Сона ниI хьайийллар... техничка яр.

Цунга хьаттар аз: «Агитцентр мичахьа я шун? КIирандийнахьа болх бой цо?».

— Щеча уголоке хила еза-кх из, хетаргахьа, — аьлар цо. — Цхьабакъда, из дIакъайла я. Собрани йолча хана мара хьаеллац из. ХIаьта кIирандийнахьа сона-м саг вайнавац укхаза.

ТIаккха № 14 йолча училище вахар со. Дагадехар сона, 30 январе цигарча агитцентра заведующи волча парторганизаце секретараца Б. Б. Бекботовца сай хинна вIашагIкхетар. Цу хана агитцентр цигача вIалла я а яцар, хила езаш яле а. Б. Бекботовс со тешавир укх деношка агитцентр болх беш хург ма я, аьнна.

Массехк ди даьлча со юхавахар. НаIарга хьалтехэ «Агитцентр» яха вывеска еце, кхы хинна хувцамаш дацар укхаза Б. Бокботовс «кхоана деррига а хила мел дезар хургда укх чу» яьха цIалг даьсса дар. Агитцентра эша цхьаккха хIама дацар цу чу.

Лоацца аьлча, эггара дукхагIа нах бахача йола уж кхоккхе агитцентр болх беш яцар. ТIаккха, малав цу гIулакха бехке—агитцентра заведующеш ба я КПСС райком я?

Ишта дале а е вешта дале а, застойни хана хулаш хинначарна тара лест укхаза хоржамий кампани.

У. САПРАЛИЕВ.

Фермашка—Iа

Арендаторий ферме

Лаьво хозяьй Наьсарера аренаш. Укх шера санна цун кIай «юврагI» сома хинна ха дагайоагIаш нагахьа саг нийслац къоаношта юкъе а. IотIадуллар IотIа а дужаш, вIалла дIа ца дала аьнна дижача санна улл укхаза 20—30 см сома дола лоа. «ДIадахача шера аьхки ше даь зе юхаметтаоттаде гIерт Iалам, — йоах ахархоша. — Хьувкъама кийчлуш да лаьтта».

Хьувкъама из мишта хургда хац сона, бакъда лей хих лаьтта диза хургдолга-м массанена а ховш да.

ТIаккха хьайбаш леладераш? Царна фу дага да, цар фу уйлаш ю укх деношка?

— Ахархошта — кIай лоа деза, тхона кIай шура еза, — аьнна бегаш бир «Экажевский» совхоза ферма заведующе Бейгов Iумара.

ХIаьта а сона-м беган хетанзар цу дешаех. ХIана аьлча, аз дийца лоа мо беркате я укхаза укх деношка йоаха шура а.

Лоаццача статистикаца аргда вай из. Районе цхьа ферма яц укхазарчул дукхагIа шура йоаккхаш. ХIара фуражни Iаттагара ден-бус 7,4 — 7,7 кг. йолаш шура йоаккх укхаза укх деношка. Из хьокхам болаш дукха фермаш яц районе хIанзарчоа. Цу тIа дикалга диллача ала хIама доацаш а я хьайоаккха шура — 3,7 процент я цун хьоанал.

ХIара денна 2 тонн 200 — 300 килограмм шура дIайохьийт фермо заготпункте, планах йоагIар 1,9 тонн мара йоацача. Январь беттара план дукхха тIехкхоачашйир, 55 тонн шура дIачу а енна. Квартальни план 6 ди хьалха кхоачашъе лерхI коллективо. Иштта я яь расчеташ.

— Аренда хьисапе болх бе доладелчахьа беса а тоаденнад шо-м, — аьлар аз дукхача шерашка лакхача хьокхамашца районе ший цIи дIахазийта хьайоагIача доярка Сурхоева ХIажарага.

Ел ХIажар:

— Цхьа ший тайпара паргIато я тхона арендо еннар. Сино дукхагIа салоI командни цIогIа кIезига хилча, лакхехьара хьона кIезингагIа пIелг тIахьокхаш хилча.

Ба а ба ферма болхлой са айденна сапаргIата. Шоай производства биззa дай уж шоаш болга хоалуш да дIахьа мел хьажача. Елаенна хила йиш йолаш я ХIажар ше а. Итт килограммага дIакхоачийт цо ше хIара фуражни Iаттагара ден-бус йоаккха шура. Алапи а иштта лакха да цун. Пхи бIаь сомага дIакхоач из. Кхыбарий хьокхамаш а дац кхы кIезингагIа. Терхоева Зула, Абдулаева Беки, Дерсигова Лиза, Абдулаева Коха кхыбараш хьадеча хIаманга диллача юкъ-юкъе ХIажарал хьалха а бувл.

Ферма аренде яьлчахьа юкъера лаьрхIача хIара болхлочун алапеш 50 — 70 сома айденнад. ХьалхагIа фермера рузкъа дIауха наькъаш-такилгаш дукхагIа дар, из хьатIаккхухьачарел. ХIанз хувцаеннай цу гIулакхий моттигаш.

Масала, хьалхагIа вIалла теркал а дацар укхаза механически а кулг-кара детта а доахан дIа-хьа къоастадара гIулакх. Цудухьа деррига доахан механически хьисапе деттар цхьатарра дIачу а лаьхке, Цхьанна доаркас уйла яцар: укх Iатто мел шура лу, вокхо мел лу, укхан шим фу форма йолаш ба, бухьигаш миштад. Цудухьа цхьадолча доахана шамарий бухьигиш цIий арадаллалца увзадора аппарато, вокхаргара хьа ца йоаккхаш дукха шура чуютар. Юххера а из процедура чакхйоалар — шурийга диллача а доахана унахцIенонга диллача а фермана доккха зе а деш.

— Тхо аренде кхаччалца из дош хьоадеш саг нийслацар тха ферме, — аьлар заведующес. — Бакъдар аьлча, со се а цецваьнна хилар дояркаша сайга из хьааьлча. Хьанна ховра механически хьисапе доахан деттача хана села зе деш дола бахьан хургдий. ДIатехкача хайра тхона ХIажар а кхыбола дояркаш а бакъболга. Цар зийна хиннадар из гIулакх.

Иштта дIа-хьа дийкъар фермера доахан. Механически хьисапе детта йиш яраш — цхьан оагIора оттадир, кулг-кара деттараш — шоллагIча оагIора. Цу эргалоно хIара денна 0,5—1 центнер шура IотIаеттаяла йолайир фермана.

Цхьаькха а да укхаза кхыча фермашта, сона хеташ, накъадаргдолаш. Кхычахьа сона дайнадац луча шурийга хьежжа мара Iатта хьалхашка доакъар ца дуллаш. Укхаза цу гIулакхах а дикка пайда эц. ХIара доаркас ший группера доахан цар сутаралга, хIаьта луча шурийга, дегIагакепага хьежжа вIаштIехь а даьха эгIа-магIа оттадаьд. Из я царна доакъар мел дала деза хара белгало. ХIара доярка хов ший Iатто мел доакъар дуъ, цун мел шура яла низ ба. Боккха чулоацам болаш «къайле» я из нагахьа санна теркал ца еш юте. Из тесса юташ дукха моттигаш а я.

Лоацца аьлча цу ферме дукха керда хIамаш да уж довза а царех шоашта пайда эца а ховча хьайбаш леладерашта а специалисташта а.

ДоаггIача тайпара доакъар, Iаттага дIакхачийтац, яхаш хургда шо аз дувцачох, доакъара къе я ферма, аьнна хетадала мег шоана.

Яц ферма доакъара къе. Цул совгIа, укх Iай миссел цу хьакъехьа из паргIата йолаш ха а хиннаяц.

Совхоза керттерча зоотехникага А. Аушевга хет аз:

МалагIа таро я шун совхоза хьайбай продуктивность айьяр? Доакъар да е балхацара наьха безам ба?

— ХIанз тха фермай коашка латташ дола доакъар дIадIахьежача бIаьстанга кхаччалца мара дац. Бакъда, цун дикалга диллача — хьатIадоагIача ах Iан тоъала а да из.

Да а да цу совхозо Iалашдаь доакъар кормоединицашка диллача — районе керттера моттиг дIалоацаргйолаш. Ший ханнахьа Iалашъяь люцерна, йол, ший хиннахьа чуелла баьццарча хьажкIий силос, сенаж, аьрда гIад, буракаш. ХIаьта а хьаьчу дуллача доакъара камаьрша бац ферма дай. ХIана?

— Ферма къайле» я из, — аьлар сога ферма заведующе Бейгова. — Шура а дулх а — доакъар дукха хиннадар аьнна хьахулаш дац. Аз-м кхыча тайпара а аргдар — из дукхагIа ме хул— хьайбаех кIезингагIа пайда болаш моттигаш а нийслу. ХIана аьлча, хьаьш хьалдизар пайда бац, хьайба меттах, цун дегIах дIалатаргдолча тайпара кийч а даь цунна дIахьалхашка Iа ца хьой.

Духьала ала хIама дац, хьаштдале «со морч малаз» яхача специалиста а. Чуоттадаь хьайбаш кхоабача укхазарча воккхача сагоскотнико Абдулаев Башира аьннар дицлац сона, доакъарах лаьца къамаьл деча (перестройка хилалехьа дар из). Цо йоахар: гIадам а хьада, бежан а хьада, нагахьа санна аз цох бизза уст ца бой ховрга хьона.

ТIехьагIа кхийтар со воккхача сагах. Цун къайле яшха хала йоацащ яр. «ДегIах латаргдолчча тайпара кийчдаь!» — из ший ханнахьа Iа дIалой дезе дулх а хургда хьона, езе — шура а хургья.

Кхы нийсагIа оалалургдац из профессорага а. Ший гIулакха профессор валар-хIаьте вайх хIара мел вар. Уж уйлаш дагаухаш лийлар со «Экажевский» совхоза ферма коа гIолла.

М. ЗАНГИЕВ,
тха собкорр.

ЗУЛАМАШЦА—ЛИРА КЪОВСАМ

Укх тIеххьарча хана республике чIоагI а енна дIаэттай хулаш долча зуламий боарам тIа-тIа лаьгIлуш боагIаш хилара тенденци. Цун хьал долчча бесса хьахьокхаш йола абсолютни цифраш кепатехай республикански кепайоазоно. Республике правопорядок чIоагIъяра партийни, советски, общественни организацеша деш долчун боаггIаш бола мах а беш, цунца цхьана белгал ца даькхача даргдац дукхача кулгалхоша, цу даькъе правоохранительни органашкара бараш а болаш, правопорядок лораяра къахьегама коллективашеи общественни организацешен беча балха тIа харцахьа йола тенденцеш белгалъювлаш хилара теркам тIабохийташ болга. «Мехка зуламаш деш хиларца лоаттабеча къовсама хьалах а правонарушенеш ца хилийтара кхы тIа а де дезача гIлуакхех а» болча КПСС ЦК соцамо дIадехачох йоаггIаш йола выводаш яь ца хилар.

Къахьегама коллективашкен нах бахача пункташкен правонарушенеш яра хьала комплексни кIоаргга анализ елга, милице болхлошта шоай гIулакх даран быттан эша лерттIа хьалаш вIаштIехьдахар, шоай доалахьа дIаденна халкъа рузкъа лорадарай шоай доалахьа йолча предприятейи организацейи коллективашка беча кхетам балара балхан хьалах боахама кулгалхошкара хьадехар чIоагIдара метта, цхьаболча районни кулгалхошта хьалха а санна милицех хет, цар гIонца оасар дара нах арабаха, доал доацаш ара лела доахан хьадаха, санитарни лостам бе, иштта кхы дIахо дола гIулакхаш де йиш хулийташ йола «ЗIин цIоках яь кулгайоахкорга», хIаьта из-м — халкъа депутатий моттигерча Советий йоагIйоагIача службаша а депутатски активо а йоакхо е еза гIулакх ма дий. Цунца цхьана милице районни подразделеней цхьайолча зданеш чу дIачувала, эхь-м хац сона — геттара дегаза да. Порядок лораяра общественни пункташ дукха а помещенеш йиш йол-йолча дIатаръяь я, районни Iаьдалаша цхьаккха еш йоакхо а йоацаш. Милице дукхагIбола участкови инспектораш, уголовни розыскен БХСС-ен оперативни болхлой, следователаш квартираш, служебни помещенеш, транспортни средстваш, телефонаш йоацаш ба. ХIаьта цох дукхкхача даькъе тийша ма дий проишестви хинначa моттиге ший ханнахьа дIакхоачилга, цунца дувзаденна гражданий телхаяь бокъонаши пачхаьалкхен хьашташи ший ханнахьа лораделга а. Цу деша хьакъехьа йоаггIаш йола решени тIанйцай дукха ха йоацаш Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето, цхьабакъда, из кхоачашъяра болх хIанз а тIехь эсала бу. ХIаьта из бахьан долаш вай дог тийша хила йиш йолаш дац правонарушенешта профилактика яра даькъе пачхаьалкхен, боахама органий, общественностен къахьегама коллективайи лоархIам касгIлашха айлургхиларах.

Хаттар отта тарлу, хьадда йола районаши цар кулгалхойи цIераш хIана яхац, аьна. Гуччахьа дIаргда аз: нагахьа санна биззача боараме цу дешага вай хьоже, хIара районе я IалаьматIе дукха къоастаянза йола проблемаш, КПСС XXVII съезде белгал ма даккхара, шоай сапаргIатонах а бокъо йоацаш низ тIа ца лоаттабарах а йоакхо елга наха дIаховргдолаш, шийна йоаггIаш йолча наказанена цхьаь цаI зуламхо кIалхарварг ца хиларах уж бIубенна хургболаш дола хьалаш вIаштIехьдахара де дезаш дукха хIамаш да.

Дувцилга а дац, кхетаду оаха, правопорядка хьалах эггара хьалха партийни советски органий хьадеха бокъо я из лоархIаме гIулакх кхоачашде декхарийла болчаргара — правоохранительни органашкара. Цхьабакъда, духхьал цхьа милицейски гIулакхаш чакхдахарца зуламаш дарца къовсам лоаттабара декхар кхоачашдулургдац. Предупредительни, кхетам балара - профилактически балха социальни лоархIам къаьстта боккха боландаь комплексни планировани еш, территореш экономически а социальни а даькъе дегIаккхувлара программашца айхха вIаши бувзам бе беза из. Теркал ца деш дита йиш яц уголовни политика принципашта гуманизаци яро, законноста гаранташи сага бокъонаши чIоагIъяро уголовни репрессей сфера готъелга а общественни воздействе, къахьегама коллективай лоархIам айбелга а. Социалистически правови пачхаьалкхе — шеррача гома, массе оагIо чулоаца кхетам. Законноста цу е вокх боарамца белгалбаьнна Iеш бац из. Бухсоццаш аьлча, правови я, аьнна лархIа йиш яц, пачхаьалкхени цун гражданийн, цар объединеней организацейи вIаши болча бехктокхамо хьабелгалйоаккхаш йола пачхаьалкхе мара.

П. ЧЕРНЫШЕВ,
НГIАССР чурча гIулакхий министр.

Ераш я 1988 шера цхьайолча районашка зуламаш дара хьалах йола цхьайола даннеш:

1987 шераца нийсдича зуламий динамика	Ленински район	Гудермески район	Назрановски район	НГIАССР
зуламий боарам	+11,7%	+ 8%	— 2,7%	— 4,5%
цу даькъе: кхелетараша дьараш	—27,1%	+29,6%	+66,7%	—13,3%
хьалха суд яь хинначар дьараш	—23,5%	—36,0%	—54,2%	—38,2%
корта бохабу малар меңна а болаш даьраш	+ 7,8%	—26,4%	—20%	—38,4%
общественни моттигашка даьраш	+22,5%	+14,3%	+31,3%	—11,3%
хьалхе а уйла яь нах боабари боабе гIертари	+шозза	+33,3%	+25,0%	+45%
нах чIоаггIа лозабеш царна кач ахар	+90,0%	—25,0%	+85,7%	+25,3%
кхалнах хьувзабар а царех кулгаш деттар а	+кхозза	стаб.	стаб.	— 4,1%
пачхаьалкхен доалахьенна тIаккхувдар	+11,3%	+ 2,4-зза	+71,4%	+20,8%
наьха доалахьара хIамаш лечкъаелга	+19,0%	+38,3%	+58,3%	+19,1%
нахагара низагIа хIамаш яхари яха гIерташ довнаш дари	+43,5%	+ 2,4-зза	—	+ 8,1%
социалистически доалахьенна тIаккхувдар	+21,1%	+ 6,7%	стаб.	+ 0,3%
спекуляци елга	+25,9%	+ 7,1%	+ 6,5%	+12,2%
кхааш нйделга	—	—	—	—14,3%
шу йистедоалача хана гучадаханза диса зуламаш	34,9%	21,3%	20,9%	23,3%
цу даькъе шек хила йиш йолаш даь зуламаш	48,4%	39,4%	56,6%	39,3%

Примечани: 1) МугIара прочерк яьлга 1988 шера из хьокхам ца хинналга белгалдоаккхаш да.

2) Гучадаханза долча зуламий хьокхамо хьагойт уголовни розыскен следствен балха тIара профессионализм.

Доазол дехьара

Центральни Америка: къе нах боабар

1989 шу долалуш Центральни Америке сага бокъонаш гIожа телхаяра, цунна кхы чIоагIагIа низ бара белгалонаш чIоагIъелар. Ишта, Сан - Сальвадорера хоам бу: укхаза «Революционное антикоммунистическое уничтожающее действие» яха цIи а йолаш, ультрааьттехьачар цхьаькха керда террористически организаци хьахиннай. Цо шийна хьатIанийцад нах боабар, шоай политически моастагIий цIагIа бомбаш лелхийтар. Кхыча тайпара аьлча, хIанз йолаш йолча «нах боабара эскадронашта» тIакхийттай кхы а цаI. Эзараш салтийкарателаш царца цхьана ба, цар новкъосталца Дуарте проамерикански режим халкъа болам IотоIабе гIерт. 1979 шера денз цу мехка граждански тIем тIа 60000 совгIа саг веннав. Царна юкъе дукха ба кхалнах а бераш а. Из ерригa трагеди яржаш латт халкъ къе а бокъонаш йоацаш а дахача хьалашка. Мехка кхийнача наха юкъе 40 процент хьабе болх боацаш ба. Цу тIа тIатоха деза — дийша ца хилар, лазараш, лаьтта доаца ахархой...

Цунца региональни «нах боабара географи» кхоачалац. ТIеххьарча хана Гватемале политически бахьанех къаьстта дукхагIа боабу нах. Берригаш а лаьрхIача, тIеххьарча 30 шера укхаза 100 эзар саг вийнав, 40 эзар саг де доацаш байнараш ца лаьрхIача. (Уж къайлагIа боабаьб). 1988 шу чакхдоалача хана сага бокъонаш лораяра «Америкас уотч» яхача нью-йоркски организаце болхлочо ишта эттача хьале сага бокъонех аьлар: «Шин шераи ах шераи Iаьдала керте граждански правительство латте а, Гватемала хIанз а тIехьа сага бокъонаш цIенхаштта толхаяра моттиг йолаш бола ше хьалха хинна мохк ба. Городашкара хьал дукха вогIа хиннад, хIаьта юрташка хIанз эскархой диктатура я», 100.000 совгIа гватемалец, дукхагIча даькъе — массавар индейцаш, — лоалахарча Мексике байдда дIабахача наьха лагерашка бах. Моттигерча помещикаша кхоабаш болча салташа — карателаша деча зуламех байдда дIабахаб уж.

Американски администрацех кортамукъале еза яхаш дувце а, гIулакхага диллача ультрааьттехьарчарга шоай хьашт дар де йиш хилийтара бола хьокхам ба Гватемала. Кердадоаккхаргда вай: 1953 шера Арбенса демократически правительство дIаьяьккхар. Цу хана денз мехка долаш да хIанз а тIехь чоалхане дола хьал, кхыметтел, хIанз волаш волча президента Винисо Сересона из коммунист ва яхаш вера кхерам тIалоаттабу. ХIаьта, цу деятела бола бехк «нах боабара эскадронаша» деш дола зуламаш кIезигде, реакционни военщинай низ кIезигбе, къаман барт бара повстанцашца переговораш е гIерташ хилар ба.

1983 шу тIакхоачача хана, президент В. Сересо правительствана керте оттавалехьа, конгрессмена С. Соларза (Нью-Йорк штатагара демократ) дIахайтадар: «Эзараш бола гражданаш боабаьча Гватемальски ер санна йолча правительствана новкъостал дар Центральни Америке сага бокъонаш хьаллаца еза яхаш вай дувцар дош доацача доахарг да».

ХIаьта Вашингтон дIахо а цу тайпара дола новкъостал деш я. ХIанз а тIехьа цу тайпара гIулакхаш леладу, инаралашца юкъарчал доаццаш гIулакх леладар толашагIа а хеташ. 1988 шу чакхдоалаш. Гватемала оборона министр Эктор Грамехо Вашингтоне ваха хилар, эскара эшаш йола 20 эзар американски автоматически топаш хьайоахкийталга сихдар духьа.

Сага бокъонаш лораяра гIулакх чIоагIа во да Гандурасе а. Из къаьстта во хилар, цхьана эскара маневраш ю аьнна бахьан даьккха Пентагоно цу мехка ший эскара низаш массаза а лоаттадаро. Политически террор айелар паччахьалкхен территоре тIа дукха контрасий лагераш хилар а, цох Никарагуана духьаларча «хьоабинза» болча тIема плацдарм яра а бахьан долаш. Цхьан хана сага бокъонаш лораяра гондурасски комиссе председатель волча доктор Рамон Кустодио аьнна хиннад: мехка «демократе духьа» хьалъеш я къайлагIа набахтенаш, дукхагIа хулаш латт, «нах байна» а низ бара а моттигаш. Тамаш я-кх бокъала йола кортамукъале лораераша гIадбаха дукха ха йоацаш кепайоазоно арахийца даннеш тIаэцар. Цу даннеш тIа дувцаш да США 1990 финансови шера Гондураса новкъостал дар духьа дIадахийта лаьрхIа ахча. ТIема лаьрхIа цун дакъа 61,2 млн. доллар да.

Цу йиза йоацача даннеех а кхетаде йиш я: Центральни Америке сага бокъонаш IотоIаяра дукхагIча даькъе бехке ВIашагIкхийтта Штаташ я. Цул совгIа, цар из дувц «коммунистически кхерамах» регион лораяр духьа ду из, яхаш.

Тахан а тIехь Сальвадор граждански тIема хьале я, 1980 шера денз Вашингтона экономически новкъостала кепе 2,6 млрд. доллара, тIема — 1 млрд доллар а дIадахийта дале. Никарагуана духьала хьоабинза болча тIема США дIадохийтар ца лаьрхIача а. Демократе, сага бокъонаш лораяр духьа деш да из?

Ла йиш йолаш дац кортамукъале яха деза дош политиканствос шийна деззача тайпара дIадерзадар. Дукха ха йоацаш «Коммон коз» яхача журнала тIа белгалдаьккхар, идеологически предрассудкаштен имперски расчеташтен тIагIолла манипуляцеш ярах 1981 — 1985 шерашка госдепартамента сага бокъонаш лораяра бюрона керте лаьттача Эллиота Абрамса критика яь хилар. Из американски хьисапера режим, къаьстта аьлча, Центральни Америкера яр, харцъелга хьатIаэцаш вац, цо США мегаш йоацача правительствашта духьалара моастагIалла кампани лоаттаяра моллагIча бахьанех пайда а ийбир.

Малхбоаленнеи Малхбузеннеи, СССР-и США-и юкъерча гIулакхашка эггара тIеххьарча хана карагIдаьннараша тешам балийтар ядерни герзи низ белгеи доаца машар хьахилийтара, адамашта дагадаьллар кхоачашхургхиларах. Из хинна хIама да. Цунца дувзаденна да сага бокъон лораяра проблемаш конструктивно къоастаергхилара дика перспективаш а, дунен халкъашта юкъерча вахаре демократизаци яр а.

Юрий ГВОЗДЕВ,
АПН политически обозреватель.

ВЕНГРИ. Мехка хьахулача бацадаарехн сомехи дикка доккха дакъа тикашка кхоач консервированни хьисапе. Кечкеметерча конвейер тIа (сурта тIа) кердача помидораш сортировка еш я. Укх тIеххьарча шерашка болх бе йолаялийтай из балха лакха овсарле йола лини. Дийнахь - бус 500 тонн гаргга помидораш чакхйоах цо.

МТИ—ТАСС сурт.

Президента Наджибуллас яхьийта посланеш

КАБУЛ. (ТАСС). Афганистана Республика президента Наджибуллас посланеш яхьийтай лоалахарча Иранен Турцен президенташка.

Ирански президентага Сейеда Али Хаменеига дахьийтача письмо тIа белгалдаьккхад, афгански правительство де мел могар де кийча хилар мехка машари кхерамзлен юхаметтаоттаяра, итт шера латтача тIема Iазапа кIал латтача афгански халкъа ираза кхоане Iалашъяра. Цу гIулакха, белгалдаьккхад послане тIа, Афганистана правительствас чакхйоаккх къамашта юкъе машар оттабара политика, цига керттердар политически бехк баь лийца хинна нах мукъабахар, беженцашта цар доалахьа хинна дерригa рузкъа дIададар, керда конституци тIаэцар, дукхапартийни система хьаяр а долаш. Тахан Афганистане болаш ба шоайла вIашдухьала латта керттера ши низ. Царех цаI ма могга сихагIа вIаши нах боабелга сопадар ловш ба, вож — бусалбаша бусалбаш боабар ловш ба. Оаха предложени оттаю шоана хьалхашка, йоах послане тIа, Афганистанера тIом социабара шоай низаш тIадерзаде, оппозице низаш тIема ала боабара, шерача ларда тIа коалиционни правительство вIашагIйоллара деша хьакъехьа вIаши барт бара оарнагIдаха.

Турце президентага Кенан Эвренага яхьийтача послане тIа аьннад, Афганистана хьакъехьарча женевски соглашенешка хьежжа мехкара советски бIу арабоаккхилга чакхдаьннад. Цу событе хьехьекхар афгански конфликт машаре политически накъагIа дIаяккхара массе а оагIорахьара гIо де лерхIаш ДРА а СССР а йолга — сосудашта хулача лаСША-и женевски соглашенеш дIахо а телхаеш я. провокацеш ю афгански лаьтта дIахо тIом байта гIерташ. Оаха дех из тIом сацийтара новкъостал дар.

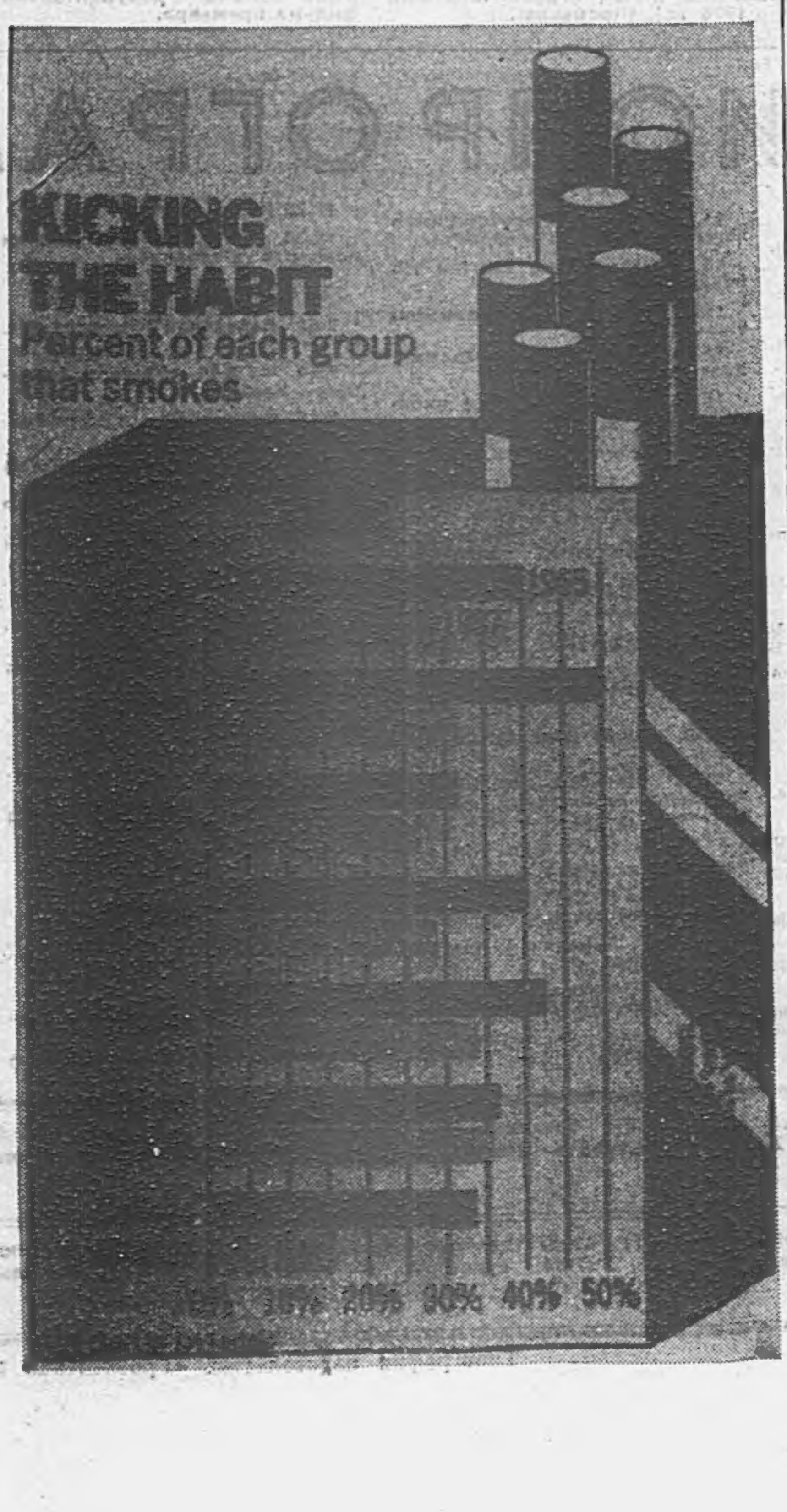

ГIаьле йита

США. ГIаьле увзача саго ший вахар итташ шераш лоацду. ГIаьле увзарца хьайнача лазарех 1965 шера байна американцаш массане йола ха лаьрхIача кхоъи ахи миллион шу доаккхаш бахаргбар гIаьле ийза ецаре. Техкача лазарашта тIахьожам лоаттабеча къаман центра специалисташа иштта лаьрхIар.

Из иштта дале а, эксперташа белгалдоаккх дикалга догдоаха сведенеш йолаш хилар. Вахара унахцIена хьисап хилара тIехь американски общественносто къовсам лоаттабарах, из къовсам пачхахьалкхен боараме хьаллоацаш хиларах (гIаьле увзарах йола проблемаш ювц США конгрессе, Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго санна йолча йоккхийча городашка гIаьле увзилга юхаувзаш цхьадола гIулакхаш ду) гIаьле увзаш бола нах кIезигбеннаб, хIанз гIаьле увзаш мехка бахача нахах кхоалагIа дакъа мара бац.

ГIаьле йитарах, хадданза спорт лелаярах, хьаьна кхача кIезигагIа баарах дега — сосудашта хулача лазарах нах бовлга холуш кIезигденнад — США 20—30 процент.

СУРТА ТIА: лоархIаш долча «Тайм» яхача американски журнала тIарча укх графика тIа дика хьахьокх США бахачарех тIехьтIехьа дукхагIа бола нах — маIа нах, кхалнах, студенташ, дешархой — гIаьле увзилга зенне, модагIа доацаш хиларах, вахара унахцIена хьисап толашагIа долгах тешилга. Масала, 1965 шера бахача нахах 40 процент бараша гIаьле увзар, хIаьта хIанз уж мехка бахача нахах кхоалагIча даькъал а кIезигагIа ба.

ТАСС фотохроника.

Китай: цифраши факташи

Чакхдаьннача шера КНР текстильни продукце экспорт 10 миллиард долларал тIехъяьлар, хIаьта кийчача барзкъий розничи торговле боарам чурча рынке — 100 миллиард юан хилар. Текстильни изделей экспорте 10 миллиардни доазонга кхача лийрхIадацар 1990 шера мара. Китайски экспорта юкъарча боарамах диълагIа дакъа хIанз текстило лу, хIаьта мехка чухь шерра наха эшаш дола товараш дохнача бархIлагIа дакъа дIалоац текстильни изделеша.

* * *

КНР а СССР а доазон йистошкарча городашка дукха ха йоацаш хьайиллай советски китайски кооперативни тикаш, Суйфэньхэ яхача города центре я «Владивосток» яха тика, хIаьта Владивостока приморски туристски районе болх беш я «Лунцзян» яха тика. Советски тика тIа сел дукха товараш деце а цхьайола продукци, масала, холодильникаш, берий пальтош китайцаша чIоаггIа дIаэцаш я. Владивостокерча «Лунцзян» яхача тика тIа дохкаш дола КНР-ера товараш советски наха къердаш да. Китайски оагIоно 170 тайпара товараш лоаттаду цига, царна юкъе я художественнии текстильнии изделеш, наха чIоагIа эшаш дола предметаш.

* * *

Товарий дикалга хьажара йолча КНР Паччахьалкхен управлене даннеех, дIадахача шера китайски импорте дикала стандартагIа доаца товараш дукхагIа хиннад хьалха хиннарел. Чакхдаьннача шера управлене проверка яьяр импортни товарий 70 эзар совгIа йолча партена, хIаьта 15 процент гаргга дараш царех пайдана доацаш а лаьрхIад. Из бахьан долаш кхыча мехкашкарча бизнесменашкара штраф хьаьккхай бIаь миллион доллар гаргга.

Товарий дикалга хьажара йолча КНР Паччахьалкхен управлене шин оагIорахьара цхьана гIулакхаш леладара соглашени яьй СССР, США, Японе, Англе правительственни контрольни органашка, хIаьта иштта гIулакхаш дIа-юха леладара бувзамаш чIоагIдаьд дунен 60 паччахьалкхен ши бIаь организацецен компанеци.

* * *

КНР технически надзора Паччахьалкхен управлене хIанз эггара хьалха кепатеха араьяккхай дикал лоха йолча продукце цхьадолча тайпай список, хIаьта из продукци арахецаш йола предприятеш дIа а кхайкаьй. Китая йоккхача 10 городе юкъ-юкъера проверка яьчул тIехьагIа хьахинначох спискана юкъе дахад 37 тайпара цIераш йола товараши 36 предприятии. Управлене кулгалхошта хетачох, цу тайпара бустам гIо деш хургба дикагIйолча предприятешта совгIаташ телари предприятештабракоделашта штрафаш еттари санна продукце дикал лакхъяра а потребителаша деха доагIаш дIадехараш кхоачашдара а.

* * *

Дукха ха йоацаш Хейхэ яхача доазон йистерча китайски городера бархI зIамнга саги бархI йоIи баьхка хиннаб Амура вокх берда йисте уллача советски городе Благовещенске, Советски Союза кагирхой IаьдалагIа саг йоалаяри йоI маьре яхари дездеш хиннаб уж. Саг йоалаяри йоI маьре яхари чакхдаьнначул тIехьагIа кагийча нахен нускалашен Благовещенска тикашкара памятни сувенираш ийцар. Хььший тIаэца ховш болча фусамдаьша кагийча нахан нускалаштен шу оттадир, хIаьта сайрийна хи берда йисте дIа а бига накъабаьхар.

(Синьхуа—АПН).

М.-С. Плиев

Балан ди

(Романа тIара доакъош)

I

ЦаIаш тхох белхар, вожаш тхох белар,
КъотIаша тIехьа тIой деттар.
Казако тхога ах——салам телар,
«ХIай, нах, фуд хиннар?», цо хеттар.
ХIаьта, тхо долхар, хьувш коача хотта.
Лоа — бала а хийцца тIабелхар.
ТIахьерчар хотта, никъ бар тха готта,
ДIа-са хьой салтий хьаллелхар.
Къайгий Iул гаьн тIар — гаьнаш тIа хувшар,
Iехаш цар тхо накъа доахар,
Къоаноша къаьна мочхалаш Iувшар,
«Цхьа даьла гIод да ер», йоахар.
ТIехьар—тIа пхьарч а Iувш, къоташ-м делар,
«Оакхарой. Миштад хьал?» хеттар.
Юкъ-юкъе оаха царна жоп телар,
Къоаноша чувхош тхога мухь беттар.
ЗIил — кхера цхьанне царна чулаьллар,
«БIарг боаккхаш кхеталахь!», аьнна.
Салтечун мIарго цун ши бIарг кхаьлар.

Наькъ тIара лоставеш гаьнна.
Автомат айяь, нанна а биллар,
КъотIашкахь дорха бий оагош.
Цу юкъе хьаь чухь зама дIатиллар,
Делха дог, тов Iетташ, доагош...
Iанз доаллар Сипсой-гIалий тIа Iаьржа,
Сармакаш — шалонаш йотташ.
Балан—ди дар из, бала тIа баьржа,
Бехк боаца тха деташ дотташ.
Белхаш бар кхалнах, пхьарч Iувш бар салтий.
КIажъухаш бераш а делхар.
Вахара кхел яр цхьа бIеха фалтий,
Дерригa дуне дар маьлхар.

II.

Казакий юртар, хьарар тхо дугар,
Вордаш а ялат а дита.
ГIайгIанна къоаной баха бар букар,
Са доадеш дар балан гата.
Баьсса бий мара фу яр тха кара?
Галеш а дитадар хьара.
Цу бIаьстан чIегIа вар хIара тара,
Доацаш тхой дегIамаш мара.
«Цхьацца пунт ялат дахьийта», аьлча,
Эпсараш тхох бела баьлар.
«Дахьанза Iергвац!» — цаI чураваьлча,
Из човхош автомат яьлар.
Тхо вий кIаьнк лаьллар салташа царцца,
Юкъ-юкъе пIелгаш а эгош.
Долхар тхо наькъа тхой кхелий дарца,
Iаьржача замо кIомсар хьакъегош.

III.

Хьулера лаьлла кхы тоаба текхар,
Беделлар мара доацаш хьанийца.
«Долале сихагI!» царга мухь хьекхар,
Бераш а доагIар ноаной хьалийца.
КIал баь ша уллар, никъ бар сов готта,
Iарамхе кхача безар тIаботта.
Лаьлача наькъаш, бар шортта хотта,
БIаьхача наькъо баьбар уж отта.
МаIсий да лаьца йишй воI воагIар,
Къоано вар, миска, бIаргий са дайна,
«ГIа баккха сихагIа!» — эпсаро йоахар, —
ДIа-са хьежж кIийле ягIаш мо хайна.
Маьтт—лоам а латтар гIайгIа чуенна,
Ший букъ тIа лаьца цу морхий бала,
ВоагIаш ва къоано хьежаш цецваьнна,
Са дац гуш, иштта витав из дала.
ДIабетт цо когаш, увзалу юха,
Берд болчахь воал из, лаьца пхьарс хийце.
ТIачувхаш ву из эпсаро чувха,
Къоано ца кхета жIале мотт бийце.
Ший Iаса етт цо берда йист лувцаш,
Хов цунна вахар даьналга хаьда.
Iарамхий дода цунна цаI дувцаш.
Ше цу чу лувчош гу цунна даь-да.
...Малх а хьеж белаш, тIаьда букъ хьесташ,
Илли доах цунна талгIеша ловзаш.
Михаш а ягIа михага лесташ...
Ер чIоже цунна я дика йовзаш.
Юхасоц къоано, увзалу мордаш,
Мочхал да, шортта, чаккхам мо лелаш.
Даьла цIи йоахаш хьеду цо бордаш,
Даьймехка тIеххьар цIена фо мелаш.
«Са гIулакх да-оал, — цхьан юккъа саца.
Воле хьо, са кIаьнк, хьо дIахо вала».
Ший дагахь оал цо: «Са цIий, хьо таца,
Кхы наха ца беш со текхош бала».
Эпсара мухь тох: «Тохаргъя меттахь!»
Автомат тIалоац маьрий ве санна.
Къоаню вац кхеташ дорхача меттах,
Кхетабу, духхьал, цо билла нанна.
ДIакхайк из цIаьхха: «Хьажа ца доха!
ФуннагI тIакхоаче, хьерчалаш шоайла!
Эпсарга ала, — эшац Iа тоха, —
Шоах бертий яьрех заман вий гIойла!..
Чутоссалу из Iокхессе Iаса,
Лоам бухье даьнна ткъам бийна лаьча.
Пиший воI тIавод, фо да хьалаца,
Къоаню чувахар виса ше ваьча.
Iарамхис айю ший талгIей ювхьар.
ДIа дехьа — лоамтIар бертий я увгIаш.
БIаргаш цIийх диза эпсар хIанз вувхьар,
Къоаночох къаьстар чухьежж ладувгIаш.
Пхьош хьекх цо бIаргех, хий дIа а доахаш,
Къамарге шод латт, къона дог лаьца.
Эпсар тIавода, боккхо гIа боахаш,
«Хьо бакъахь хургва, лалла хьай даьца!»
Чувохийт по из, ши кулг а техе,
Чуводаш кIаьнко бул цунна даьна.
Ший автомат хьокх чIоже, катехе,
Инаь вий-те из шура ший наьна?
Нах дIа-са хьалехь герзаш довл дорха.
Салтий ба даггар, цIе-цIогIарч хьекхаш.
ХIаране вахар да дом мо корха,
Вахарцар валар мергIилго декъаш.
Тоаба текх дIахо, шортта гIа лувзаш,
Махьарч а детташ бераш да делхаш.
Готтача наькъа такилг да цIувзаш,
Къонахий дегаш да алаш лелхаш.

IV.

Берии ва Грозне, тIувс санна, вагIаш.
Шу а да латташ, даарех диза.
«Мохк бохор дIахьо толамца!» яхаш,
Сталинга зIы етт, аьрда кулг-киса,
Ах—сахьат меддоал хоам Iобеш, гоавар,
Iеш ва, хьакимаш Iуй мо латт айтта.
Цунна фуд бераш е истий боабар,
Цар синош довдар, Iаршашкахь гIайтта?
Инцъенний тIакъа цар а мохк кхабар,
Маьженаш кагъеш, хьоцар тIадоахаш.
Нохч-ГIалгIай ловш вар фордалла боабар,
ТалгIеша тIада цар синош оахаш.
Ший даче санна, мехкарий телаш,
Укхаза да вац цун зудал хьийста.
Цхьабакъда, кагъеш цо сийрда кхелаш,
Эзараш ба-кх дезалех къийста.
Хьакимаш хургба шоай истий тийнна,
Ховрга, из духхьал, тIерча цхьан далла.
Езалой царех моллагI а шийна
Цунна фуд цкъа «хьаппI» аьнна мар кхалла?
КIазилгаш санна, хьесталуш цунна,
Халкъ мехках доаккхаш дIа-са ул зовза.
Бовлба уж цунна хьалхар—цун уна!—
Цхьаь — цаI вац къонах духьал ког ловза.
Тепчаш я лелош хIаране киса,
Ший кIориг лоапе котам отт лата.
Цу саннабарех ер дуне диса!
Маьречоа даргдац цар тепчай тата.

V.

«ГIарчI-гIарччIе» кагъеш наIараш къайлар,
Дувл ноаной махьарч, берашка кхайкаш.
Даьй лоамий бовхьаш дIакъайладайлар,
Цецъяьнна, цIогIарч детташ я къайгаш.
Шоай сира куйнаш хаьнар а яьха,
Цхьа иттех эпсар вувхь даггар велаш.
Сигленаш кхаьлай, морхаша аьха,
ЧIегашца къайлай эзарней кхелаш.
Хьувззаеш техай шин халкъа гелаш,
Вагонаш йинкъай чуда фо доацаш.
Йолалу назмаш «Тхо даькъал делаш...
Дисад тхо, Даьла, кхы оамал боацаш»...
Ши яй ба теха, токхалац шалон,
«Гурт— гуртте» катох, хайшараш легаш.
Дегашка Iанз латт боккхача балан,
Йолалу шалон, бIаргий хий дегаш.
Сигленаш чуелх, кIай чоалпаш егаш,
IотIабелх тIеххьар Балан-ден-бала,
Чархаш кхест наькъ тIа пхьаьнех цIи сегаш,
«Ва, Даьла-Элчи, хьо оарцагIвала!»...
Адам делх даггар, хьаIингаш дувлаш,
Елхаш я назма, даьлага кхайкаш.
Къонахий багIа дег чу мухь къувлаш,
ТIагIолла йоагIа, елхаш, уж къайгаш.
«ХIа, сабар! — йистхул къавенна—къоано,
Сатем отт цIаьхха, багар «пIижтI» далац.
— Ший рузкъа долчча, тахан е кхоана,
Цу дала кхеллар кхачанза валац.
Замаш я вай халкъ даха укх малха,
Дейхад вай, доадаьд, чIожешка лийхкад.
Манжуре дига лийрхIад вай хьалха,
КIедж йоаха яй мо, тIем тIа цIий кхийхкад.
Даьй лаьттах, лоамех кхел яц вай къаста,
Цхьа сабар, сатем—кхы дац вай герзаш.
Ха-зама яьлча, цаI варгва хьаста,
Терсмейла—тур мо, моастагIчоа терсаш.
Дарж денна хоаваьр ший даржах ваккха
Даьла ва. ДоагIар цо цунна лургда.
Муаш деш, човнаш ерзаргъя тIанкха,
Юха а лепаш Даьй—лоамаш гургда.
Де дезар — лархIар, воайла вай хьерчар,
Ца дохкаш вIаши, оагIош хьаллацар,
Деналах деха кхол Iо ца керчар,
Из ца гой валар-валар а дацар.
Биц ца беш, Даьймохк шоай дег чу кхаба,
Цахаддаш дувца тIехьенна цунах.
Iаьржаяр тоссаш, сов сийрда аба
Кхел я вай ювха, доалаш укх унах.
Къонахчун денал да яьккха шалта,
Деналах вехар юхьIаьрчча ниттав.
Деналах вехар—зарденна фалтий,
МоастагIчо етт мо из шийна виттав.
Кхы къамаш хургда дессача довза,
Вайх хIара вусташ къаман мах бергба.
Дуненчухь мел вах хиларах зовза,
Хьай ханнахь, халахь, дув буъ аз, лергва.
Камоаршал, денал—къонахчун сийле,
Нах безар, лархIар—син цIенал, халаш.
Вай Iаьрждеш, Iоа-кIал, яь хургъя кIийле,
ЮхьIоаржо цигар лоам чу ма ялаш.
Долашдар декъа, шоаш хьаьстар — хьаста,
Техачоа — тохар, гоалвоаккхаш тоха.
Эзделах, халаш, дураз дац къаста,
Вувш латте йишъяц велха е воха!
Iазалле яздаьр хьалургда Дала,
Кхелах а варгвац, лоацаргва кхело.
Безбенна барах мел боккха бала
Бокъо яц, халаш, моастагIий бело.
Бераш да цIувза, истий ба белха,
Лоам бохе йишъяц къонахчун воха.
Дог даттIе йишъяц Iокада, велха,
ФуннагI тIакхоаче, декхар—сатоха!
Хьалкхоабар вахар да кIантий денал,
Вай хIара пхьнчухь цар цIий да ловзар.
ЧIоагIагI бац бала маьлхерча Iенал,
Екхаргъя кхоане, баьде я тховсар»...
Ши воша вийнав ер Iаьдал доаккхаш,
Даь-воша кIайчар ший коа хьалъэллар.
Топ кхийтар даьна аьрда пхьарс боаккхаш,
Цхьан шера меттар ца гIотташ иллар.
Тха юрташ ейхар, лоамашка дайдар,
Сергойца лоам чу са къамаьл хилар.
Ленин мо баьчча воацалга хайтар,
Советех тешам цо кер чу биллар.
ВорхI — бархI бутт баьлча Деникин вехар,
Советий Iаьдал чакхдаьлар мехка.
Цун бIуна халкъо меттахь топ техар,
Эпсараш увтташ герзаш Iодехка.
Орцханов Хизар хьалха а волаш,
Кавказе кхийстад, чIоагIдеш ер Iаьдал.
ТIемаш дир хийла, вIаши цIий молаш.
Синошка боацаш къахетам, кIаьдал.
ХIирий цу черсий дорха бар аьлий,
Уж бохош гIо де тхо хийла ихар.
Уллувра кIантий лийге, дIабаьле,
БIаьш декъий тIем тIар Даьймехка кхихьар.

(Йистедоалар хургда).